

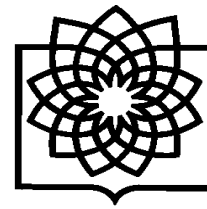

انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای
و صنایع غذایی کشور

فرهنگستان علوم
پزشکی

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات
بهداشتی درمانی شهید بهشتی

مستند حمایت طلبی

تأثیر هدفمندی یارانه‌ها و پرداخت نقدی آن بر امنیت غذایی خانوار جامعه شهری
تهران: ارزشیابی یک برنامه

مجری:

فاطمه محمدی نصرآبادی

سازمان‌های حمایت‌کننده: فرهنگستان علوم پزشکی

و انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

زمستان ۱۳۹۴

بررسی تأثیر هدفمندی یارانه ها و پرداخت نقدی آن بر امنیت غذایی خانوار و دریافت های غذایی جامعه شهری تهران: ارزشیابی یک برنامه

چکیده

مقدمه و هدف: توزیع یارانه‌های نقدی یکی از راهبردهایی است که بسیاری از کشورهای در حال توسعه با هدف اصلی بهبود امنیت غذایی و تغذیه طبقات اجتماعی - اقتصادی پایین به کار گرفته‌اند. در ایران، از سال ۱۳۸۹ طرح هدفمندی یارانه ها بصورت نقدی جایگزین طرح یارانه های غیرمستقیم مواد غذایی و سوخت شد. هدف از مطالعه حاضر، ارزیابی تأثیر هدفمندی یارانه ها و پرداخت نقدی آن بر امنیت غذایی خانوار، دریافت‌های غذایی، هزینه کل و هزینه غذای ماهانه و دیدگاه های زنان در جامعه شهری تهران با استفاده از ترکیب روش های کمی و کیفی در قالب پژوهش سیاستی بود.

مواد و روش ها: این مطالعه از نوع مطالعات ارزشیابی برنامه به روش قبل و بعد است. با در دست داشتن نشانی خانوارهای بررسی شده در دوران یارانه های غیر نقدی (سال ۱۳۸۸)، مجدداً در سال ۱۳۹۱ به منازل مشخص شده خانوار در ۶ منطقه شهر تهران مراجعه شد. پس از اخذ رضایت نامه کتبی از سرپرست خانوار و فرد مسئول تهیه غذا، پرسشنامه ها به وسیله کارشناسان تغذیه آموزش دیده تکمیل شد. امنیت غذایی با استفاده از پرسشنامه HFIAS بومی شده و وضعیت اجتماعی - اقتصادی از جمله هزینه های خانوار با استفاده از پرسشنامه انجام گرفت. داده های مصرف مواد غذایی زنان خانوار به وسیله سه روز پرسشنامه های ۲۴ ساعت یادآمد خوراک گردآوری شد. برای شناخت دیدگاه مادران و نحوه برخورد و تغییر رفتار تغذیه‌ای آنها در مواجهه با اجرای سیاست یارانه نقدی، مطالعه کیفی به شیوه بحث گروهی با ۷ گروه تقریباً ۱۰ نفره از زنان انجام شد. برای آزمون تفاوت متغیرهای کیفی پیش و پس از هدفمندی یارانه ها، آزمون کاسکوئر و در مورد متغیرهای کمی، آزمون t زوجی به کار برده شد.

یافته ها: پرداخت یارانه ها به صورت نقدی به شکل کنونی آن نه تنها تاثیری بر بهبود امنیت غذایی خانوارها نداشته، بلکه ناامنی غذایی (به ویژه ناامنی خفیف) را در خانوارها به طور معنی دار افزایش داده است. هزینه خوراک و هزینه کل خانوارها نیز افزایش معنی داری یافته است. بررسی مصرف مواد غذایی کاهش معنی داری را در مصرف گروه های گوشت و لبنیات پس از تغییر سیاست یارانه کالایی به نقدی در خانوارهای تهرانی نشان داد. تحلیل نتایج بحث های گروهی با زنان خانوارها نشان داد که این طرح به رغم اهداف اولیه آن که کاهش شکاف ها و نابرابری های اجتماعی بود، نوعی احساس محرومیت نسبی و شکاف اجتماعی را در جامعه بسط داده است و روی رؤیت و مشارکت اجتماعی شهروندان تهرانی، به مثابه مؤلفه های مهمی از سرمایه اجتماعی اثرگذار بوده است. در مقابل، برخی از شرکت کنندگان، ارزیابی مثبتی از آن داشته، ولی نحوه اجرای آن را مناسب نمی دانستند. بیشتر زنان مورد بررسی استفاده از راهکارهایی مانند وام گرفتن یا قرض کردن از خانواده و دوستان و خرج کردن پس اندازهای خانوار را برای جبران افزایش قیمت غذا و نیز سایر هزینه ها مانند حمل و نقل و سوخت را گزارش کردند. یافته های بررسی کیفی نیز کاهش خرید شیر و لبنیات، گوشت قرمز، ماهی و مغزها را تأیید کرد.

نتیجه گیری: به نظر می رسد تأثیرات اجتماعی جایگزینی یارانه کالایی با نقدی فراتر از تأثیرات آن بر وضعیت تغذیه ای خانوار بوده است. با توجه به کاهش مصرف گروه های گوشت و لبنیات در جامعه مورد بررسی و تأثیرات آن بر سلامت آنان، انجام مطالعات تجربی جهت ارزیابی تأثیر ارائه یارانه کالایی حداقل برای گروه های آسیب پذیر توصیه می شود.

واژه‌های کلیدی: هدفمندی یارانه ها، پرداخت نقدی، امنیت غذایی خانوار، دریافت های غذایی، هزینه خوراک، روش ترکیبی، بحث گروهی متمرکز.

بررسی تأثیر هدفمندی یارانه ها و پرداخت نقدی آن بر امنیت غذایی خانوار و دریافت های

غذایی جامعه شهری تهران: ارزشیابی یک برنامه

مقدمه

توزیع یارانه های نقدی یکی از راهبردهایی است که بسیاری از کشورهای در حال توسعه با هدف اصلی بهبود امنیت غذایی و تغذیه طبقات اجتماعی- اقتصادی پایین به کار گرفته اند. در ایران، از سال ۱۳۸۹ طرح هدفمندی یارانه ها بصورت نقدی جایگزین طرح یارانه های غیرمستقیم مواد غذایی و سوخت شد. این تغییر، می تواند آثار و دلالت های گسترده ای بر کیفیت و کمیّت وضعیت تغذیه ای و زندگی اجتماعی و روزمره ایرانیان داشته باشد.

قانون هدفمند سازی یارانه ها به شرط تدوین درست و اجرای صحیح می تواند مزایای فراوانی برای رفاه خانوارها و رشد و توسعه اقتصادی کشور به همراه داشته باشد که از اهم مزایای آن می توان به مواردی نظیر اصلاح الگوی مصرف، کاهش دخالت دولت در نظام قیمت ها، افزایش رفاه ناشی از انتخاب مصرف کننده، افزایش کارایی و بهره وری، سوق دادن اقتصاد کشور به سمت رقابتی تر شدن، مشارکت مردم در مدیریت منابع ملی، بهبود نظام هدفمند کردن یارانه ها، کاهش شدید اتلاف منابع، کاهش اقتصاد زیرزمینی، بهبود کیفیت کالاهای خارج شده از سبد حمایتی، تولید خودروهای کم مصرف، کاهش فاصله طبقاتی، بهبود وضع بازنشستگان و اصلاح قیمت ها، کاهش یارانه های غیر هدفمند، استفاده از انرژی های جدید مانند برق هسته ای، افزایش توان صادراتی کشور به دلیل کنترل رشد مصرف داخلی، سازماندهی نظام حمایت از حقوق مصرف کننده، اولویت قراردادن نظارت بر بازرسی، افزایش سرمایه گذاری در کالاهای خارج شده از مشمول یارانه، کاهش هزینه های دولت، تشویق و توسعه سرمایه گذاری، کاهش ضایعات کالاهای مختلف، ارتقاء مدیریت دولتی و شرکتهای دولتی، ایجاد شرایط مؤثر برای پیاده نمودن نظام بازار محور، ارتقای فرهنگ مصرفی خانوارها و کاهش وابستگی دولت به درآمدهای نفتی اشاره نمود.

البته معایبی نیز شامل اشکالات اجرایی، افزایش حجم نقدینگی و به تبع آن افزایش نرخ تورم، به هم زدن سبد مصرفی خانوارها، افزایش هزینه های تولید بنگاههای اقتصادی، ترویج الگوهای غیر بهینه مصرف، تضعیف قدرت رقابتی واحدهای تولیدی داخل در برابر رقبای خارجی، آشکار نمودن تورم نهفته در اقتصاد، ایجاد خدشه در اعتماد ملی به نظام، ایجاد شکاف و بحران عمیق سیاسی و تأثیر آن بر سیستم بانکی و افزایش سطح عمومی قیمت ها و مواردی جز اینها نیز وجود دارد.

مطالعاتی که اثرات یارانه های نقدی را در کشورهای در حال توسعه (عمدتاً آمریکای لاتین و آفریقا) مورد بررسی قرار داده اند، نشان داده که اعطای این یارانه ها منجر به کاهش فقر خانوار و بهبود معنی دار در وضعیت تغذیه ای، سلامت و آموزش به ویژه در کودکان می شوند. در تمامی این مطالعات اثرات یارانه نقدی با پیش از آن (بدون یارانه) مقایسه شده است. شواهد بسیاری نیز نشان می دهند که یارانه مواد غذایی پایه/اصلی (Staple Foods) یعنی راهبردی که در ایران از زمان جنگ تحمیلی تا سال ۱۳۸۹ اعمال می شد، نیز در بهبود وضعیت تغذیه جامعه به ویژه انرژی و پروتئین دریافتی گروه های پایین اجتماعی - اقتصادی مؤثر است. البته این اثر مثبت بر سلامتی در صورتی بیشتر نمود دارد که افزایش مصرف در گروهی از جامعه رخ دهد که نیازمند دریافت انرژی و مواد مغذی بیشتری هستند. جدول ۱، مزایا و معایب یارانه نقدی در برابر یارانه غذایی را نشان می دهد.

هدف از مطالعه حاضر، ارزیابی تأثیر هدفمندی یارانه ها و پرداخت نقدی آن بر امنیت غذایی خانوار، دریافت های غذایی و وضعیت وزن زنان، هزینه کل و هزینه غذای ماهانه و دیدگاه های زنان در جامعه شهری تهران با استفاده از ترکیب روش های کمی و کیفی در قالب پژوهش سیاستی بود.

جدول ۱- مزایا و معایب یارانه نقدی در برابر غذایی

یارانه غذایی	یارانه نقدی
مزایا	
<ul style="list-style-type: none"> • از مازاد غذایی در دسترس قابل پرداخت است • به سرعت موجود بودن یا فراهمی غذا را افزایش می دهد • مستقیماً کمبودهای تغذیه ای را هدف قرار می دهد • می تواند هدفمند شود • استفاده در جهت تأمین نیازهای زنان، کودکان و افراد مسن • احتمال خطر پایین تر امنیتی 	<ul style="list-style-type: none"> • هزینه اثربخشی بیشتر • خود استفاده کنندگان تصمیم می گیرند که هزینه را روی چه چیز صرف کنند • تشویق تولید • تحریک بازار
معایب	
<ul style="list-style-type: none"> • هزینه های بالای حمل و نقل و انبارداری • ضایعات در اثر آلودگی و سرقت • به آسانی با مقدار کمتری پول نقد معاوضه می شود • ممکن است تولید منطقه را کاهش دهد • با ابزارها و تجارت محلی رقابت می کند 	<ul style="list-style-type: none"> • کمبود منابع در دسترس • تورم • می تواند به مصارف غیر غذایی اختصاص یابد • هدفمندی دشوارتر • استفاده مطابق سلیقه مردان • افزایش احتمال خطر امنیتی

مواد و روش‌ها

این مطالعه از نوع مطالعات ارزشیابی برنامه به روش قبل و بعد است. جمع آوری داده های امنیت غذایی، تن سنجی و دریافت های غذایی در خانوارهای شش منطقه از شهر تهران پیش از هدفمندی یارانه ها و پرداخت آنها به صورت نقدی در قالب طرح پژوهشی "سنجش و مدل سازی امنیت غذایی خانوار در خانوارهای شهری تهرانی" فرصتی را فراهم می آورد تا با جمع آوری مجدد این اطلاعات از همان خانوارها به ارزیابی و تحلیل اثربخشی این سیاست پرداخت. لذا با در دست داشتن نشانی خانوارهای بررسی شده در دوران یارانه های غیر نقدی (سال ۱۳۸۸)، مجدداً در سال ۱۳۹۱ به منازل مشخص شده خانوار در ۶ منطقه شهر تهران (مناطق ۱، ۳، ۱۰، ۱۲، ۱۸ و ۲۰) مراجعه شد. انتخاب مناطق بر پایه وضعیت اجتماعی- اقتصادی ساکنان آنها در تقسیمات شهرداری تهران صورت گرفت. به این ترتیب که دو منطقه با وضعیت اجتماعی- اقتصادی بالا (۱ و ۳)، دو منطقه با وضعیت اجتماعی- اقتصادی متوسط (۱۰ و ۱۲) و دو منطقه با وضعیت اجتماعی- اقتصادی پایین (۱۸ و ۲۰) انتخاب شدند.

بر اساس میزان همکاری مجدد خانوارها، در مجموع، ۴۲۰ خانوار در مرحله اول و ۲۶۶ خانوار در مرحله دوم مورد بررسی قرار گرفتند. مقایسه خانوارهای نمونه در سال های ۱۳۸۸ و ۱۳۹۱ نشان داد که بیش از ۶۳ درصد خانوارهای بررسی شده قبل از هدفمندی یارانه ها در دور دوم بررسی به دعوت برای همکاری مجدد پاسخ داده و این درصد در مناطق مختلف تهران تفاوت چندانی ندارد. به این ترتیب، داده ها از تعداد قابل قبولی خانوار برای مقایسه ناامنی غذایی خانوارها قبل و بعد از هدفمندی یارانه ها و پرداخت نقدی آنها به دست آمده بود.

پس از اخذ رضایت نامه کتبی از سرپرست خانوار و فرد مسئول تهیه غذا در خانوار، پرسشنامه ها به وسیله کارشناسان تغذیه آموزش دیده تکمیل شد. قد، وزن و دور کمر زنان اندازه گیری و وضعیت اجتماعی- اقتصادی با استفاده از پرسشنامه به صورت غیرمستقیم انجام گرفت. هزینه های خانوار در ماه به تفکیک خوراک، پوشاک، مسکن، قبوض (آب، برق گاز و تلفن)، تحصیل، حمل و نقل، تفریح و سایر هزینه ها با پرسش از فرد مسئول در خانوار و گزارش وی به دست آمد. ارزیابی امنیت غذایی با استفاده از پرسشنامه معتبر که بر پایه دستورالعمل های HFIAS (The Household Food Insecurity Access Prevalence) طراحی و با شرایط و فرهنگ جامعه مورد بررسی منطبق گردید، انجام پذیرفت. پرسشنامه مزبور شامل ۹ پرسش در مورد وقوع و به دنبال آن تکرار وقوع است که به ترتیب شدت ناامنی غذایی (از نظر

دسترسی) آمده‌اند. پرسش‌های HFIAS با سه حوزه متفاوت دسترسی در ناامنی غذایی ارتباط دارند که این سه حوزه در مرور انجام شده توسط FANTA در فرهنگ‌های مختلف مشابهت داشته و عبارتند از:

(۱) نگرانی و عدم قطعیت در مورد ذخیره غذایی خانوار،

(۱) کیفیت نامناسب (شامل تنوع و ترجیحات غذایی)

(۲) دریافت غذای ناکافی و عوارض جسمی آن.

از آنجا که در خانوارهای ناامن از نظر غذایی، معمولاً در مرحله اول، مصرف زنان در خانوار تحت تأثیر قرار می‌گیرد، داده‌های مصرف مواد غذایی زنان خانوار به وسیله سه روز پرسشنامه‌های ۲۴ ساعت یادآمد خوراک گردآوری شد. برای شناخت دیدگاه مادران و نحوه برخورد و تغییر رفتار تغذیه‌ای آنها در مواجهه با اجرای سیاست یارانه نقدی، مطالعه کیفی به شیوه بحث گروهی با ۷ گروه تقریباً ۱۰ نفره از زنان انجام شد. مدیریت جلسات با استفاده از راهنمای بحث گروهی و توسط سه نفر، شامل یک فرد مسئول بحث (همانگ کننده یا گرداننده جلسه) و دو نفر مسئول یادداشت برداری ثبت گردید. در عین حال، مباحث جلسه توسط ضبط صوت دیجیتالی ضبط شد. زمان تقریبی هر جلسه بحث گروهی از پیش اعلام شده بود (حدود یک ساعت) و با توجه به تمایل مشارکت کنندگان افزایش و یا کاهش می‌یافت. تمامی مصاحبه‌ها و بحث‌های گروهی متمرکز ضبط شد. ارتباط غیرکلامی و واکنش‌های تعاملی افراد در بحث‌های گروهی به صورت یادداشت در عرصه ثبت شد. نمونه‌ای سؤالات بحث گروهی متمرکز به قرار زیر است:

پول یارانه بیشتر صرف چه هزینه‌هایی در خانوار می‌شود؟

آیا برای تهیه غذا هم خرج می‌شود؟

آیا در سال گذشته پیش آمده که خرجی کم بیاورید؟

در این زمان‌ها، معمولاً برای تهیه غذا چه کار می‌کنید؟

در مجموع از پرداخت نقدی یارانه‌ها رضایت دارید؟ چرا؟

پس از برگزاری هر جلسه، یادداشت‌های هر دو یادداشت‌بردار با یکدیگر مقایسه و نواقص احتمالی با استفاده از فایل صوتی ضبط شده، برطرف می‌شد. در نهایت یک یادداشت برای تجزیه و تحلیل نهایی مورد استفاده قرار گرفت و بر اساس اهداف پژوهش کدگذاری، دسته‌بندی (مضمون‌سازی) و مفهوم‌پردازی شد. کدگذاری و آنالیز داده‌ها به شیوه آنالیز مضمون^۱ و به طور مشخص به روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار^۲ و مبتنی بر اهداف با استفاده از تخصص‌های متفاوت انجام شد.

¹ Theme Analysis

² Directed Qualitative Content Analysis

برای آزمون تفاوت متغیرهای کیفی پیش و پس از هدفمندی یارانه‌ها، آزمون کا اسکوتر و در مورد متغیرهای کمی، آزمون t زوجی یا تحلیل اندازه‌های تکراری به کار برده شد.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری

پس از اجرای برنامه هدفمندی یارانه نقدی، امنیت غذایی خانوارهای مورد بررسی کاهش یافته بود؛ بطوریکه فراوانی خانوارهای امن غذایی از ۵۶/۴٪ به ۴۳/۵٪ کاهش و ناامنی خفیف از ۱۹/۳٪ به ۲۸/۴٪، ناامنی متوسط از ۱۳/۳٪ به ۱۵/۵٪ و ناامنی شدید از ۱۱٪ به ۱۲/۵٪ افزایش یافته بود؛ در عین حال میانگین امتیاز ناامنی غذایی نیز در خانوارها افزایش یافته بود. هزینه کل و هزینه خوراک خانوارها به ترتیب از ۴۳۱ ± ۶۱۰ و ۲۶۷۰ ± ۱۰۷ هزار ریال در ۱۳۸۸ به ۸۶۹ ± ۸۶۹ و ۴۰۵۰ ± ۱۷۰ هزار ریال در ۱۳۹۱ افزایش یافت ($p < ۰/۰۰۱$). در هر دو مرحله مطالعه، هزینه خوراک به طور متوسط نزدیک به نیمی از هزینه خانوارها را تشکیل می‌داد. بررسی مصرف مواد غذایی کاهش معنی داری را در مصرف گروه‌های گوشت (از $۵۶/۱ \pm ۲/۴$ به $۴۲/۶ \pm ۲/۲$ گرم) و شیر و لبنیات (از $۲۴۰/۹ \pm ۱۱/۹$ به $۱۸۴/۰ \pm ۹/۱$ گرم) پس از تغییر سیاست یارانه کالایی به نقدی در خانوارهای تهرانی نشان داد ($p < ۰/۰۵$). آزمون تی زوجی نشان‌دهنده افزایش معنی دار وزن، دور کمر و نمایه توده بدنی (از $۲۸/۷ \pm ۰/۳$ به $۲۹/۰ \pm ۰/۳$) در طی ۳ سال دوره بررسی در زنان تهرانی است. فراوانی نسبی اضافه وزن، چاقی و چاقی شکمی (از $۴۵/۷$ به $۵۰/۲$ ٪) در طی ۳ سال دوره بررسی در زنان تهرانی افزایش یافت؛ اما این افزایش معنی دار نبود.

تحلیل نتایج بحث‌های گروهی با زنان خانوارها نشان داد که اجرای برنامه هدفمندی یارانه‌ها و پرداخت نقدی آن مانند هر برنامه فراگیر اجتماعی-اقتصادی دیگر، بسته به اثرات تورمی و هزینه‌ای آن در خانوار، دیدگاه‌های مثبت و منفی بسیاری را در زنان موجب شده است که تحلیل و فهم آنها در برنامه ریزی مراحل بعدی این برنامه می‌تواند بسیار مفید واقع گردد. این طرح به رغم اهداف اولیه آن که کاهش شکاف‌ها و نابرابری‌های اجتماعی بود، نوعی احساس محرومیت نسبی^۳ و شکاف اجتماعی^۴ را در جامعه بسط داده است. تأملی در مباحث و تجارب زیسته زنان مشارکت‌کننده نشان می‌دهد که اجرای طرح هدفمندی یارانه به نحوی روی رؤیت و مشارکت اجتماعی^۵ شهروندان تهرانی، به مثابه مؤلفه‌های مهمی از سرمایه اجتماعی اثرگذار بوده است. شمار چشمگیری

^۳Relative Deprivation

^۴Social Gaps

^۵Social Observability and Participation

از زنان مشارکت کننده معتقدند که با اجرای طرح هدفمندی یارانه ها نسبت وابستگی در واقع وارونه شده است و زوج های در سنین باروری برای امرار معاش به اعضای مسن تر خانوار وابسته تر شده اند. بعضی از زنان معتقد بودند این برنامه به نحوی به افزایش خشونت ها و گسست های خانوادگی دامن زده و موجب کاهش امید آنها به آینده فرزندانشان شده که به نوبه خود، فرزندآوری و رشد جمعیت را کاهش خواهد داد. در مقابل، برخی از شرکت کنندگان، ارزیابی مثبتی از آن داشته، ولی نحوه اجرای آن را مناسب نمی دانستند.

بیشتر زنان مورد بررسی استفاده از راهکارهایی مانند وام گرفتن یا قرض کردن از خانواده و دوستان و خرج کردن پس اندازهای خانوار را برای جبران افزایش قیمت غذا و نیز سایر هزینه ها مانند حمل و نقل و سوخت را گزارش کردند. یافته های بررسی کیفی نیز کاهش خرید شیر و لبنیات، گوشت قرمز، ماهی و مغزها را تأیید کرد.

مهم ترین نقطه قوت این مطالعه، استفاده از روش ترکیبی و همراهی مطالعه کمی و کیفی برای ارزشیابی برنامه هدفمندی یارانه ها و نقدی شدن آن است. انجام هماهنگی های لازم با افراد دارای تخصص های مختلف و کسب حداکثر واریانس رشته ای در آنالیز دیدگاه های زنان درباره اجرای برنامه هدفمندی یارانه ها از منظرهای گوناگون از نقاط قوت دیگر آن به شمار می رود.

فقدان داده در روستا و محدود شدن مطالعه به شهر تهران تعمیم پذیری یافته های مطالعه به مناطق روستایی یا حتی شهرهای کوچک را با دشواری روبرو می سازد. بنابراین، اجرای مطالعات مشابه در روستا یا مناطق شهری کوچک پیشنهاد می شود. کم گزارش دهی درآمد و هزینه های خانوار نیز از محدودیت های رایج در مطالعات است که اعتبار تفاوت های بدست آمده در دو مقطع مطالعه را کاهش می دهد. امکان بروز تورم و تشدید تحریم ها علیه ایران همزمان با اجرای هدفمندی یارانه ها و نقدی شدن آنها، تعیین میزان تأثیراتی که منحصرأ مربوط به این برنامه بود، با دشواری روبرو ساخت.

یافته ها و شواهد به دست آمده از این مطالعه، برای اصلاح یا تقویت سیاست هدفمندی یارانه ها و پرداخت نقدی آنها در راستای بهبود ناامنی غذا و تغذیه در کشور می تواند به کار گرفته شود. به نظر می رسد تأثیرات اجتماعی جایگزینی یارانه کالایی با نقدی فراتر از تأثیرات آن بر وضعیت تغذیه ای خانوار بوده است. با توجه به کاهش مصرف گروه های گوشت و لبنیات در جامعه مورد بررسی و تأثیرات آن بر سلامت، انجام مطالعات تجربی جهت ارزیابی تأثیر ارائه یارانه کالایی حداقل برای گروه های آسیب پذیر توصیه می شود.

- 1- Mahendra S. Poverty insights. Brighton: Institute of Development Studies, University of Sussex, 2009.
- 2- Jensen RT, Miller NH. Do consumer subsidies really improve nutrition? Massachusetts: National Republic Economic Research, 2010.
- 3- Abdollahi M, Mohammadi-Nasrabadi F, Houshiar-Rad A, Khoshfetrat MR, Esfarjani F. Shares of energy and nutrients intakes from subsidized food items in Iranian households in different socio-economic status. Iranian Journal of Nutrition Sciences and Food Technology. 2011;6(1):43-56 [In Persian].
- 4- Waters WF. Qualitative methods for assessing conditional cash-transfer programmes: the case of Panama. Development in Practice. 2010;20(6):678-89.
- 5- Çogurcu C. Qualitative and quantitative analysis of impact of conditional cash transfer program in Turkey. Ankara: Ministry of Family and Social Policy, General Directorate of Social Assistance, 2010.
- 6- Adato M. Integrating survey and ethnographic methods to evaluate conditional cash transfer programs. Washington, DC: International Food Policy Research Institute, 2008.